

КОТЛЕНСКИ КИЛИМИ С НАДПИСИ ВЪВ ФОНДА НА НАЦИОНАЛНИЯ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Вера Керелезова

Сбирката “Традиционни тъкани” в Националния исторически музей съдържа различни видове тъкани за всекидневна употреба и за уредба на българския дом – торби, педилки, кърпи, черги, халища, килими и др. Те са постъпили във фонда на музея като дарения или са откупени от частни лица. Териториалният им обхват включва почти всички етнографски области на България. С характерните си изделия са застъпени и поголемите килимарски центрове от XIX и началото на XX век – Чипровци, Пирот, Котел, Самоков и др.

Темата за килимарството е била обект на изследване от майстори килимари, изкуствоведи, етнографи.¹ В техните трудове намираме разгледани проблемите за техниките на изработване, уредите за подготовката и самото тъкане, орнаментирането на килимите, данни за историята на килимарството в българските земи. В специални публикации е обърнато внимание на килимите с втъкани текстове. Мария Колева разглежда килимите с надписи във фонда на НМ “Рилски манастир”.² Мария Сарафова отделя внимание на котленските килими с надписи, съхранявани във фонда на Националния етнографски музей.³ Информация за килими с втъкани дати и надписи има и в трудовете на Д. Станков и Д. Велев,⁴ както и в някои издания на музеите в страната.

Съществува традиция да се поставят надписи по чешми, икони, бакърени съдове и др. Не така широко разпространени ги срещаме в тъканите и по-специално в килимите. Тези надписи носят информация най-често за датата и годината на изтъкването им, а също така за имената на майсторките, тъкачки. До края на XIX век килимите са били тъкани изключително от жени за задоволяване нуждите на семейството или по поръчка. По-известни имена на майсторки са Ерген Нонювица, Пена Странджова, Кера Истикера, Жека Андонова.⁵

Обект на настоящата публикация са пет котленски килима с втъкани текстове, съхранявани във фонда на Националния исторически музей.

1. Котленски килим с инв. №29548 е с размери шир. 190 см и дълж. 350 см. Основата е от светлокафява вълнена прежда. Втъкът е вълнен в цветовете яркочервен, черен, зелен, син, кафявочервен. В композиционно отношение килимът е решен по следния начин. (обр. №1) Централното поле е яркочервен фон. На него шахматно е втъкан един от основните мотиви в котленските килими – “къдрави звезди”. При този тип килими се срещат орнаменти, различни от строго геометричните, характерни за котленския килим. Освен по-дребните геометрични

Обр. 1 Детайл от котленски килим,
1865 г., Инв. №29548

мотиви, тук срещаме и изображения на птици, стомнички, ваза с цветя, шестолъчна звезда и др. Килимът има широк бордюр, в който на зелен фон са втъкани два вида от характерния за бордюрните пространства мотив “скрапа”. Между централното поле и бордюра има “кривулка” в яркочервен цвят. Килимът по дългите си страни завършва с червена ива. Надписът на килима е разположен в самото му начало, като на яркочервен фон са втъкани буквени, цифрени и разделителни знаци. (Вж. табл. I-1.)

Буквените и цифрените знаци са с височина от 35 до 53 мм. Надписът е разположен на един ред и обхваща цялата ширина на килима – 188 см. Първата му половина може да се прочете като “месец август, 18, 1865 год.”. Втората половина представляват няколко инициала или съкращения. Има съкращения на думите “месец” – “м”; “август” – “авг”. За разделителни знаци са използвани две точки, които са изпълнени като малки триъгълничета, разположени едно под друго. По данни на приносителя на килима той е бил поръчан от Мария Хаджирадославова, живяла в средата на XIX век в гр. Котел.⁶

2. Котленски килим с инв. №17872 е с размери шир. 230 см и дълж. 410 см. Основата е от тъмнозелена вълнена прежда. Втъкът е вълнен, в няколко цвята: виненочервен, черен, зелен, син, яркочервен и кафяв. Използвана е гладката килимена техника. В композиционно отношение килимът е решен по следния начин. (Обр. №2) Централното поле е с виненочервен фон с нюанси на кафяво. В него шахматно са втъкани двата основни мотива на

1. M:AVΓ: 18:18 15 : PA: A O : M: X III O:
2. 1868 ИИУЛЫИ=НА=18 РАДА=ВЪЛКОВА
3. 1869 БХАШХ АОВЛГВ ГВНКАХЛ НВННЛВ
4. С. П. АВГ. Ч. 1873.
5. КТ 19 15 г.

Табл. I 1-5 – графично изображение на втъканите текстове

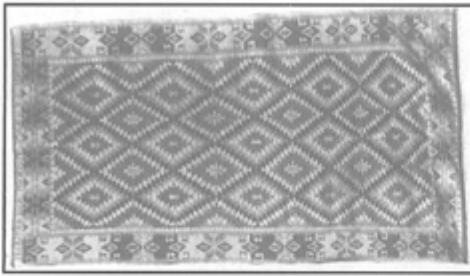
Обр. 2 Котленски килим,
1868 г., Инв. №17872

котленските килими – “къдрави звезди” и “таблите”, а в средата мотивите образуват фигура, която представлява комбинация между двата. В “таблите” са втъкани шестолъчни звезди. Между тези основни мотиви са разположени други по-малки геометрични и предметонаподобяващи

(напр. стомни) мотиви. Бордюрът е в син фон с геометрични орнаменти, разграничени от полето с червена кривулка, от вътрешната страна на която е разположен непрекъснат растителен елемент. Надписът е втъкан при завършването на килима между централното поле и бордюра. (Обр. №3) Разположен е по цялата ширина на килима на един ред и е с дължина 147 см. Състои се от буквени знаци с височина от 40 до 60 мм, цифри и разделителни знаци. Надписът е четим – “1868 юли = на = 16(?) РАДА = ВЪЛКОВА”. (Вж. табл. I-2) За разделителни знаци са използвани две успоредни къси тирета, разположени едно над друго. Единственото втората цифра на датата (16) е проблемна за разчитане. Възможните варианти са “3”, “5” и “6”. Ако предположим, че цифрата е “6”, то тя се различава

Обр. 3 Детайл от котленски килим, 1868 г., Инв. №17872

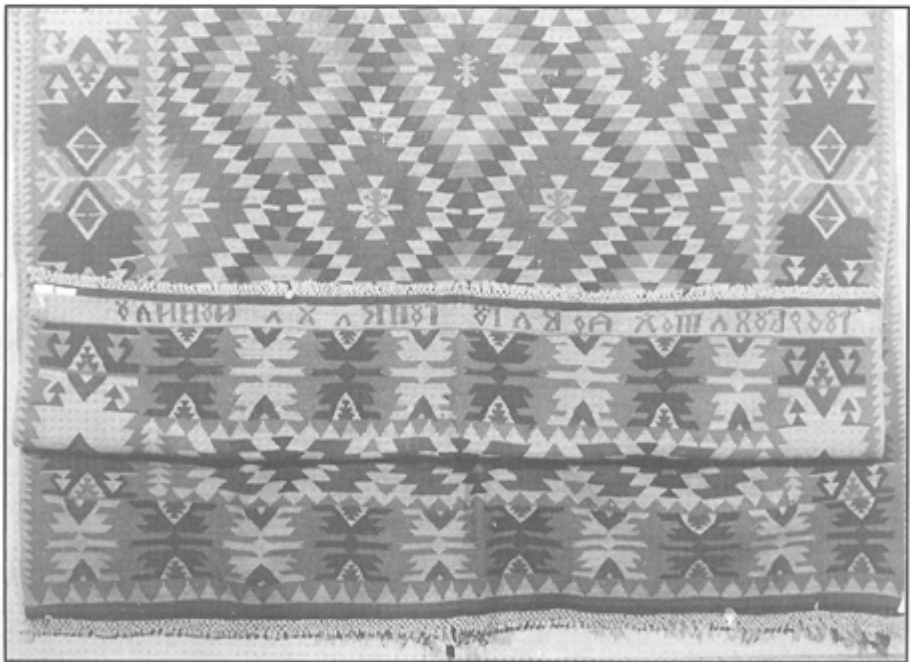

Обр. 4 Котленски килим,
1869 г., Инв. №4992

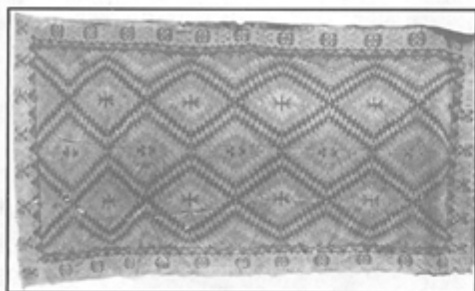
от цифрата “6” в годината “1868”, вероятно грешка при техническото изпълнение.

3. Котленски килим с инв. №4992 е с размери шир. 190 см и дълж. 340 см. Основата е от бежова вълнена прежда. Вътъкът е вълнен в цветовете яркочервен, син,

тъмнозелен и черен. Използвана е гладката килимена техника. В композиционно отношение килимът е решен по следния начин. (Обр. №4) Централното поле е изпълнено с шахматно разположен мотивът “фучила”. Бордюрът е със син фон. В двата тесни края е изпълнен мотив “скрапа”, а по дългите краища – с друг геометричен мотив. Ивата и кривулката са яркочервени. Надписът е в горния край на килима между ивата и бордюра. (Обр. №5) Разположен е по цялата ширина на един ред и е с дължина 182 см. Съставен е от буквени, цифрени и разделителни знаци. (Вж. табл. I-3) Буквените и цифрените знаци са с височина от 40 до 50 мм. Ясно четима е годината – 1869, с която започва надписът.

Обр. 5 Детайл от котленски килим, 1869 г., Инв. №4992

Обр. 6 Котленски килим,
1873 г., Инв. №8155

Буквените знаци вероятно са съкращения и поради това са трудноразчитаеми. За разделителен знак е използван "Λ".

4. Котленски килим с инв. №8155 е с размери шир. 210 см и дълж. 410 см. Основата е от светлокафява вълнена прежда. Вътъкът

е вълнен във виненочервено, зелено, черно, тъмносиньо, светлосиньо. Използвана е гладката килимена техника. (Обр. №6) Централното поле е изгълнено с шахматно разположен мотивът "фучила", изградени от разноцветни ромбчета, оформящи вписани един в друг по-големи ромбове. Бордюрът е зелен с вътъкани по вертикалните страни редуващи се мотиви "куки" и "жабица", а на хоризонталните – с друг геометричен мотив. Между бордюра и централното поле има "кривулки". Килимът е ограден с червена ива. Надписът е вътъкан в бордюра на една от тесните страни. (Обр. №7) Разположен е на един ред и е дълъг 60 см. Състои се от буквени и цифрени знаци, като за разделителен знак е използвана точката. (Вж. табл. I-4) Надписът е четим – "С. П. АВГ. 9. 1873." Килимът е тъкан

Обр. 7 Детайл от котленски килим, 1873 г., Инв. №8155

Обр. 8 Детайл от котленски килим,
1915 г., Инв. №25291

от Венда Стефанова, живяла в Жеравна през XIX век.⁷

Килим със същата композиция на централното поле и бордюра се съхранява и в Националния етнографски музей в София.⁸

5. Котленски килим с инв. №25291 е с размери шир. 305 см и дълж. 340 см. Основата е от тъмнолилава, светлолилава и кафява вълнена прежда. Втъкът е вълнен, в няколко цвята: виненочервено, тъмносиньо, кафяво, тъмнозелено, розово. Тук централното поле е виненочервено с втъкан един от основните мотиви на котленските килими "таблите".⁹ (Обр. №8) Те са разположени сред втъкани букети от цветя – стилизирани рози, изпълващи голяма част от централното поле. Килимът има няколко бордюрни пояса. В края завършва с виненочервена и тъмносиня ива. Първият бордюр е на кафяв фон с втъкани стилизирани растителни мотиви, които се повтарят последователно с връзка помежду си. Следват още два бордюрни пояса. Първият е с тъмнозелен, а вторият – с розов фон, като и двата са с втъкани стилизирани

растителни мотиви. Надписът е разположен в единия тесен край на килима на един ред. Състои се от буквени и цифрени знаци. (Вж. табл. I-5) Буквите са с височина от 35 мм до 80 мм, цифрите – от 45 мм до 55 мм. Надписът е ясен – "К. Г. 1915". Килимът е тъкан в гр. Котел през 1915 г. от Керанка Георгиева Дерменджиева. Тя втъкава в единия тесен край годината 1915 и своите инициали "К. Г.". Килим със същата големина и композиция е изтъкан по същото време и от сестрата на известния майстор на котленски килими Христо Ив. Балабанов (1870-1938).¹⁰

Описаните килими са били предназначени за постилане на пода в българския дом. Всички те са правоъгълни с почти еднакви размери (с изкл. килим №5). При изтъкването им е използвана гладка килимена техника. В килимите са спазени основните принципи за изграждане на отделните мотиви и свързването им в общо композиционно решение – централно поле, един бордюр, ива и кривулка за отделяне на централното поле от бордюра. Отново килим №5 прави изключение – той е с три бордюра. Два от килимите имат еднакво орнаментирано бордюрно пространство, което би могло да се обясни с факта, че годините на изтъкването им са много близки – 1865 и 1869. В килимите са застъпени най-основните видове мотиви, характерни за котленския килим, така както ги разглежда Димитър Станков – "фучила", "къдрави звезди", "табли". Не се среща мотивът "динени кори", характерен за котленските килими с по-ранна датировка.

Килимите с по-ранна датировка се характеризират с пастелни тонове, вероятно поради употребата на естествени багрила. Изключение прави килим №5 с наситените си цветове.

Надписите в първите три килима са разположени в един от тесните им краища. При тях текстът е по цялата им ширина. При килим №4 текстът е по-къс, а при килим №5 той е разположен по средата на единия тесен край, като инициалите и цифрите на годината са разделени с растителни мотиви. Текстовете на четирите килима са четими, като изключение прави килим №3.¹¹ В три от тях

най-напред са въткани дата и година, а №№4 и 5 – отначало са поставени инициали и след това годината. В разгледаните килими датировката е точна, а инициалите в три от тях – №№2, 4 и 5, са на тъкачките. Информацията, която имаме за килим №1, сочи, че тъкачката е и собственичка на килима. При килим №1 може да се допусне, че инициалите са на поръчалия изработването му.

Представените тук килими с въткани дати дават възможност да се обогати представата ни за развитието на килимарския занаят по отношение на техники, орнаментална украса и багри.

БЕЛЕЖКИ

- ¹. Велев, Д. Български килими до края на XIX век. С., 1960, БАН; Станков, Д. Черги и килими. С., 1975, БАН; Станков, Д. Котленски килими. С., 1968; Станков, Д. Чипровски килими. С., 1960; Персийски, Б. Килимената индустрия в България. Шумен, 1907; Попов, С. Чипровските килими. Чипровци, 1930; Наумов, Г. Килимарската индустрия у нас. С., 1931.
- ². Колева, М. Килими с надписи в Рилски манастир. – Векове, 4, 1982, с. 74.
- ³. Сарафова, М. Котленски килими с надписи в Етнографския музей в София. – Векове, 6, 1972, с. 74.
- ⁴. Велев, Д. Цит. съч., с. 45-48.
- ⁵. Пак там, с. 52.
- ⁶. По сведения на Ганка Великова Савова, предала килима на НИМ през 1991 г.
- ⁷. По сведения на Снежана Александрова Берберова, предала килима на НИМ през 1978 г.
- ⁸. Сарафова, М. Цит. съч., с. 78.
- ⁹. Станков, Д. Котленски килими. С., 1968, с. 62. Според автора моделът "таблите" е въведен в килимарството от Балабанов (вж. Черги и килими. С., БАН, 1975, с. 64).
- ¹⁰. По сведения на Войка Михайлова Пъдарева, предала килима в НИМ през 1988 г.
- ¹¹. Разчитането на надписа ще бъде обект на друга публикация.

DES TAPIS DE KOTEL AVEC DES INSCRIPTIONS SE TROUVANT
DANS LE MUSÉE HISTORIQUE NATIONAL

Véra Kérélezova

(résumé)

La présente communication scientifique donne de l'information sur des tapis de Kotel avec des inscriptions et des dates entre-tissées, qui font partie de la collection "Tissus traditionnels", qui se trouve dans le Musée Historique national. Il s'agit de cinq tapis de la deuxième moitié du 19-ème et le début du 20-ème siècle. Les tapis sont tissés sur le principe de la technique lisse et on les étendait sur le plancher. On y a employé les principaux genres de motifs, typiques pour l'ornement des tapis de Kotel – "fouchila", des étoiles crépues, "tables" et des combinaisons des ces techniques. Les années de fabrication qui sont entre-tissées sont 1865, 1868, 1869, 1877, 1915. Parfois on a entre-tissé les initiales ainsi que les noms des propriétaires ou des tisserandes qui les ont fabriqués. Les textes sont disposés sur une des lisières des tapis.